

INGLIZ VA O'ZBEK ADABIYOTIDA PSIXOLOGIK XOLATLAR TALQIN

JDPU Chet tillar fakul'teti

2-bosqich magistranti

Anvarova Ma'mura Murodqosim qizi

Annotatsiya: Insonning kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirish zamonaviy dunyoda umume'tirof etilgan qadriyatdir. So'nggi paytlarda insoniyat zamonaviy dunyoda doimiy ravishda yuzaga keladigan muammolarni hal qilishga qodir bo'lgan uyg'un, ijodiy faol shaxsni shakllantirishdan jiddiy xavotirda. Qabul qilingan taassurotlarni ijodiy qayta ishlash uchun kognitiv jarayonlar va inson qobiliyatlarini rivojlantirish zamonaviy san'at ta'limida ijodiy idrok, fikrlash va xotira fazilatlarining yaxlit tizimini shakllantirish sifatida tushuniladi. Ushbu maqolada o'quvchilarining badiiy idrokini shakllantirishning psixologik-pedagogik asoslari ochib beriladi.

Tayanch so'zlar: postulat, retseptor, utilitar, ijtimoiy-madaniy, perception, ko'nikma.

Badiiy sikl fanlari doirasini kengaytirish zamonaviy san'at o'qituvchisidan nafaqat to'liq umumiy psixologik va pedagogik ta'limni, balki birinchi navbatda asosiy psixologik va pedagogik postulatlarini san'at pedagogikasining maxsus sohasini o'qitishning o'ziga xos xususiyatlariga moslashtirish uchun tegishli kasbiy mahorat, bilim va ko'nikmalarni talab qiladi. O'qituvchi uchun badiiy idrok jarayonini tashkil etish qonuniyatlarini bilish alohida ahamiyatga ega. Buning sababi shundaki, psixologik va pedagogik nuqtai nazardan to'g'ri tashkil etilgan badiiy idrok birinchi va eng muhim pedagogik vazifani darhol hal qilishga yordam beradi: talaba unga taklif qilingan artefaktga qiziqadimi? Shu nuqtai nazardan, umumta'lim maktabida o'qituvchiga qo'yiladigan ijtimoiy-madaniy talablar va uning psixologik-pedagogik tayyorgarligining haqiqiy darajasi o'rtasida aniq qarama-qarshilik mavjud bo'lib, bu tanlangan tadqiqot mavzusining dolzarbligini belgilaydi, biz bunda psixologik va pedagogik jihatni belgilab olamiz. Badiiy idrok qanday ishlashining asosiy qonuniyatlarini tushunish qobiliyati birinchi navbatda idrokning psixologik mexanizmlarini bilishni talab qiladi.

Idrok (idrok, lotincha-perceptio) - dunyoning sub'ektiv qiyofasini shakllantiradigan kognitiv jarayondir. Bu ob'ekt yoki hodisaning hissiy retseptorlari yuzalariga bevosita ta'siri bilan umuman aks ettirishdan iborat aqliy jarayon. Idrok-bu ob'ektning sub'ektiv yaxlit qiyofasini tashkil etuvchi sezgilar bilan olingan ma'lumotlarni qabul qilish va o'zgartirishning murakkab jarayonini belgilovchi biologik-psixologik funktsiyalardan biri bo'lib, u analizatorlarga ushbu ob'ekt tomonidan uyg'otilgan sezgilar yig'indisi orqali yetkaziladi. Ob'ektning hissiy aks ettirish

shakli sifatida idrok ob'ektni bir butun sifatida tushunish, ob'ektning individual xususiyatlarini farqlash, unda harakat maqsadiga mos keladigan informatsion tarkibni tanlash va hissiy tasvirni shakllantirishni o'z ichiga oladi.

Idrok neyron impulslarini asab tizimi orqali miyaning muayyan qismlariga uzatishdan ko'ra ko'proqdir. Idrok, shuningdek, sub'ekt rag'batlantirish faktini va u haqidagi ba'zi g'oyalarni tan olishini anglatadi va buning uchun siz birinchi navbatda hissiy ma'lumotlarning kiritilishini his qilishingiz kerak, ya'ni sensatsiyani boshdan kechirishingiz kerak. Boshqacha qilib aytganda, idrok-bu sezgir retseptorlarning stimulyatsiyasini tushunish jarayoni. Idrokni hissiy signalga e'tibor qaratish, uni tahlil qilish va mazmunli dunyoqarashni yaratish uchun talqin qilishdan iborat vazifa deb o'ylash uchun asos bor [9].

Biz tadqiqotimiz uchun shunday muhim tushunchalarni bog'laymiz: badiiy idrok, badiiy idrokning xususiyatlari, ularning turlari va bosqichlari. Biz badiiy idrok tushunchasining tavsifini beramiz. Muhimi, ushbu kontseptsiya an'anaviy ravishda ko'p asrlar davomida falsafa, psixologiya va san'at tarixi kabi fanlar tomonidan faol o'rganilib kelinmoqda, ammo hozirgacha uning ko'plab jihatlari munozarali bo'lib qolmoqda. Amaldagi yondashuvlarning xilma-xilligiga qaramay, tadqiqotning falsafiy istiqboli ko'rinadi: badiiy idrok-bu tashqi ko'rinishning ma'naviy mohiyatini idrok etish hissiy idrok etilgan shakl bilan uzviy bog'liq bo'lgan jarayon [1]. Ushbu atamaning bunday mazmunli talqini uni maxsus - faqat inson tomonidan bajarilishi mumkin bo'lgan kognitiv faoliyatning eng yuqori shakli bilan bog'laydi. Shu bilan birga, ushbu kognitiv faoliyatda insonning ma'naviy tajribasi va dunyoning qadriyat rivojlanishiga alohida e'tibor qaratilgan: bunga nafaqat tashqi yoki ma'naviy olamlar haqidagi ma'lumotlar, balki shaxsning qadriyatga yo'naltirilgan (utilitar bo'lmagan) munosabati ham kiradi.

Ushbu kontseptsiyani o'rganishning psixologik jihati uni umumiy idrok etish qobiliyati va insonning badiiy madaniyat olamiga kirish qobiliyatining rivojlanishi natijasida aniqlashga imkon beradi [8]. Yangi olamlarni yaratish jarayonining natijasi-bu shaxsiy ma'noning qo'shimcha o'lchovlariga ega bo'lgan dunyoqarashni shakllantirish, insonning individual hodisalarga va umuman dunyoga sof individual ma'naviy va qadriyatga yo'naltirilgan munosabatini ifodalaydi. (A. Leontiev). Badiiy idrok-bu irsiy irsiy xususiyat emas, balki uning rivojlanishi uchun katta pedagogik kuch talab qiladigan shaxsning madaniy o'zlashtirilishi [9]. Badiiy idrok-bu asardan umuman muallif tomonidan o'rnatilgan g'oyaga o'tadigan idrok etuvchi sub'ektning sherikligi va birgalikda yaratilishining murakkab jarayoni. Badiiy idrok mahsuli ikkinchi darajali obraz va muallif obrazi va g'oyasiga mos kelishi yoki kelmasligi mumkin bo'lgan ma'noga aylanadi [5].

Badiiy psixologiyada badiiy idrok ikki jihatdan qaraladi:

a) voqelikni idrok etish,

b) badiiy asarlarni idrok etish.

Voqelikni badiiy idrok etish madaniyatdagi mavjud badiiy tushunchalar prizmasi, san'at tili prizmasi orqali idrok etish qobiliyatidir [2]. Aks holda, bir tomondan, bu hamma narsani tirik emas, balki haqiqat deb hisoblash va undagi aniq bo'lmagan narsalarni ochib berish qobiliyati, boshqa tomondan, asar muallifi bilan muloqot qilish va tushunish qobiliyatidir. muallifning niyatini, qoida tariqasida, talqin qilamiz. Umumiy insoniyat sifatida pertseptiv xususiyatlar bilan bog'liq bo'lmagan istisno hodisa [4]. Bu xususiyatlarga quyidagilar kiradi:

- hissiy taranglik (hissiy reaksiyalarning hissiyligi va intensivligi);
- yaxlitlik va farqlash (badiiy tuzilish elementlarining ma'nosini va izolyatsiyasini yaxlit tushunish, ularni tizimga kiritish qobiliyati,
- muallif kontseptsiyasi kontekstida individual til vositalarini ko'rib chiqish);
- hissiy va hissiy sintez ratsional lahzalar (hamdardlik va tafakkur lahzalarining birligi);
- bir necha darajadagi idrok (ongning turli darajalarida tushunish) [4].

Agar umumiy psixologiyada idrokning ob'ektivligi tashqi dunyodan olingan ma'lumotlarning bu dunyoga berilishi bo'lsa, unda badiiy idrokning ob'ektivligi insonning, asosan, atrofdagi ob'ektiv timsolga ega bo'lmagan tasvirlarni ideal tarzda ob'ektivlashtirish uchun maxsus qobiliyatidir. Jarayon tabiiy ravishda sodir bo'lishi uchun, bu yuqori darajadagi emotsionallik yoki badiiy idrokning o'ziga xos xususiyatlariga ega bo'lgan mavzuda ishtirok etishni talab qiladi - hissiy taranglik: hissiyot va hissiy reaksiyalarning intensivligi. Bundan tashqari, shunga o'xshash holat sub'ektda faqat pertseptiv sub'ektning o'ziga xos mazmunini anglash orqali paydo bo'lishi mumkin: haqiqiy dunyoni yoki san'at asarini idrok etishdagi o'z tajribalari va munosabatlari. Idrokning yaxlitligi deganda turli xil usullarning (vizual, eshitish, taktil va boshqalar) sezgilarining umumiyliigi tushuniladi.)

Badiiy idrokning yaxlitligi ma'lum bir san'at turining o'ziga xos xususiyatlari bilan belgilanadi, uning mohiyati shundaki, bu yaxlitlikni tushunish idrok etish usulida qandaydir modallik bilan, masalan, voqelikning sof vizual tasviri bilan nomuvofiqlikni o'rnatadi [1].

Sifatning eng muhim xususiyati badiiy idrokning yaxlitligi, dunyoni o'zi bilan, o'z dunyo tajribalari bilan birlikda idrok etish qobiliyatidir [1]. Psixologiyada aniqlangan yaxlit idrokning badiiy idrokdan farqi shundaki, psixologiyada yaxlitlik ongsizlik darajasida harakat qiladigan apriori xususiyat sifatida belgilanadi va badiiy jihatdan bu xususiyatning mazmunli ma'nosini nazarda tutadi, o'zini qobiliyat sifatida namoyon qiladi. tasvirlarning yaxlitligini o'z-o'zidan payqash va tuzatish ong va ularning atrofidagi dunyo [7]. Strukturaviy Idrok. Har bir qabul qilingan tasvir ajralmas va o'ziga xos tuzilishga ega, ya'ni. Ma'no bo'yicha tartiblangan, makon va vaqt ichida tuzilgan o'zaro bog'liq elementlardan iborat bo'ladi. Biroq, badiiy idrok obrazining

tuzilishi yuqori darajadagi tartib sifatida tavsiflanadi: badiiy idrok obrazining tuzilishidagi farq bu sifatni anglashdir. Shunday qilib, har bir rassom u yoki bu obrazni yaratib, uni doimo boshdan kechiradi va ongli ravishda uning timsoli uchun shaklni tanlaydi. Badiiy idrokning izchilligi, bir tomondan, insonning birlamchi sezgilar emas, balki ongning o'rnatilgan tuzilmalari haqida aks ettirish qobiliyatidir [12], bu idrok sharoitlari ta'siridan qat'i nazar, tasvirning doimiyligi va to'g'riligini ta'minlaydi.

Badiiy idrokning izchilligi vizual faoliyatni o'zlashtirishning zaruriy shartidir [10], doimiylig-bu shaxsning san'at materialida haqiqiy dunyoni ko'rish, uni san'atda mavjud va yaratilgan tasvir (yoki ifoda) qoidalariga muvofiq idrok etish qobiliyati, badiiy idrok obrazining bunday xususiyatini uning kutilmaganligi, o'ziga xosligi, o'ziga xosligi sifatida belgilaydi [3], psixologik nuqtai nazardan, badiiy idrokning mazmunliligi tabiiy idrok, signallarni ajratishning genetik qobiliyatidir. Badiiy idrokning mazmunliligi; birinchidan, bizning his-tuyg'ularimiz, his-tuyg'ularimiz, idrok ob'ektiga bo'lgan munosabatimiz; badiiy asar shaklining tuzilishi yoki haqiqat hodisasiga bog'liq. Faqat badiiy idrokning ko'rib chiqilgan fazilatlarining butun majmuasini rivojlantirish uning samarali rivojlanishiga imkon beradi. Shu nuqtai nazardan, badiiy idrok ko'p qatlamli tuzilma bo'lib, unda idrok va intellektual harakatlar natijalari, badiiy obrazlar asarida mujassamlangan tushuncha va ularning faol ijodiy mahorati, uning (ishning) ma'naviy va amaliy ta'siri bir-biriga kirib boradi. Bundan xulosa kelib chiqadi: badiiy idrok faol turga ishora qiladi.

Tahlil qilish natijasida biz quyidagi xulosalarga keldik:

1) psixologik tushuncha sifatida idrok etish-bu sezgi, atrofdagi narsalar va hodisalarni idrok etishning yuqori darajasi, ob'ektlarni (hodisalarni) aks ettirish orqali dunyoning sub'ektiv qiyofasini shakllantirish. hislar; idrokning asosiy xususiyatlari ularning ob'ektivligi, yaxlitligi, doimiyligi, strukturalligi, apperception, mazmunliligi, faolligi; idrok uchun asos ob'ektiv va sub'ektiv turlardir; Psixologiya idrok etilgan ma'lumotni tushunish jarayonining universal to'rt darajali tuzilishini ajratib turadi: umumiy oqimdan stimullarni tayinlash; O'xshash belgini xotirada qidirish, qabul qilingan ob'ektni turkumlash, yakuniy xulosani shakllantirish.

2) Garchi badiiy idrok psixologiyada insonning umumiy idrok etish qobiliyatining rivojlanishi natijasida yuzaga keladigan qobiliyat sifatida belgilangan bo'lsa-da, falsafada hissiyotdan keyingi kognitiv jarayon sifatida emas, balki inson kognitiv faoliyatining eng yuqori shakli sifatida qaraladi., uning doirasida inson bo'lish:

a) shaxsiy ma'noga asoslangan yangi olamlarni yaratish (tadqiqotning psixologik jihati);

b) voqelik va san'at asarlarini badiiy idrok etish jarayonlarini amalga oshirish (badiiy psixologiyani o'rganish jihati), natijasi badiiy obraz yoki sub'ektiv ikkilamchi obraz bo'lishi mumkin yoki bo'lmasligi mumkin muallifning surati va g'oyasi bilan rozi

bo'lish. Bu holat san'at pedagogikasi uchun muhim ahamiyatga ega, chunki u ta'lim shakllarini va ularni aniq tashkil etishni asosli va ilmiy asoslangan tanlashni, shuningdek, badiiy asarlarni o'ziga xos xususiyatlariga ko'ra idrok etishni tashkil etishning ilmiy asoslangan usullarini bilishni talab qiladi (vaqtinchalik, fazoviy, fazoviy-vaqtinchalik);

3) ro'yxat badiiy idrok xususiyatlarining (yoki nomenklaturasi) har doim ham mulk nomi bilan ham, uning mazmuni bilan ham umumiy psixologiyaga to'g'ri kelmaydi; badiiy idrok xususiyatlari ro'yxatida idrokning umumiy psixologik xususiyatlari nomenklaturasida mavjud bo'lmagan izchillik kabi o'ziga xos xususiyat mavjud; idrok va badiiy idrok xususiyatlarining mohiyatli maydonlarining mos kelmasligi ob'ektivlik, yaxlitlik, tuzilish, mazmunlilik kabi jihatlarida kuzatiladi.

4) idrokning ikki turidan farqli o'laroq, badiiy idrok - bu faqat faolga tegishli, uni rivojlantirish uchun eng qulay shart-sharoitlar estetik tarbiya orqali ta'minlanadi;

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki badiiy idrok etish bosqichlari ro'yxati son jihatidan mos keladi va har bir kontseptsianing haqiqiy mazmunida emas, balki har bir bosqichda hal qilingan vazifalar mazmunida izohlash mumkin. Idrok etish bosqichlarining mazmuni ularni umumlashtirish orqali belgilanadi va turli xil san'at asarlarini badiiy idrok etishning ko'plab darajalarida qo'llaniladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Asmolv, A.G. Psixologiya lichnosti: principi obshepsixologicheskogo analiza: uchebnik / A.G. Asmolv. – Moskva: Akademiya, 2002. – 416 s.
2. Arnxeym R. Iskusstvo i vizualnoye vospriyatiye. - M.: Progress, 1974.
3. Vetlugina A. Zadachi, formi i metodi npravstvenno-esteticheskogo vospitaniya detey. Pod red. N.A. Vetluginoy. — M.: Prosvesheniye, 1989. — 79 s.
4. Davidov V.V. Problemi razvivayushogo obucheniya. Opit teoreticheskogo i eksperimentalnogo psixologicheskogo issledovaniya. - M.: Pedagogika, 1986. - 240 s. - (Trudi d.chl. i chl.-kor. APN SSSR).
5. Jukovskiy V.I., Pivovarov D.V. Zrimaya sushnost. Vizualnoye mishleniye v izobrazitelnom iskusstve. Sverdlovsk: Izd-vo Uralskogo universiteta. 1991. - 284 s.
6. Kudina G.N., Melik-Pashayev A.A., Novlyanskaya Z.N. Kak razvivat xudojestvennoye vospriyatiye u shkolnikov// Pedagogika i psixologiya. - M.Znaniye, 1988
7. Tursunovich, R. I., & Ataboyev, I. M. (2023). GAZETA USLUBINING ASOSIY XUSUSIYATLARI. DAVRIY NASHRLAR SARLAVHALARINING ROLI VA AHAMIYATI. *MODELS AND METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH*, 2(19), 29-38.
8. Tursunovich, R. I., & Ataboyev, I. M. (2023). INGLIZ GAZETA OMMAVIY AXBOROT VOSITALARIDA SARLAVHALARNING ISHLASHI. *MODELS AND*

METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH, 2(19), 22-28.

9. Tursunovich, R. I., & Ataboyev, I. M. (2023). HOW CAN STUDENTS GAIN INTEREST IN LEARNING ENGLISH?. *MODELS AND METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH*, 2(19), 16-21.

10. Tursunovich, R. I., & Turgunova, F. R. (2023). INNOVATIVE METHODS OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE. *SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 1(11), 23-28.

11. Tursunovich, R. I., & Turgunova, F. R. (2023). FORMATION OF CRITICAL THINKING IN SCHOOLCHILDREN. *SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 1(11), 35-40.

12. Tursunovich, R. I., & Turgunova, F. R. (2023). EFFECTIVE GAME TECHNOLOGIES FOR PRESCHOOLERS'SPEECH. *SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 1(11), 29-34.

13. Tursunovich, R. I., & Ataboyev, I. M. (2023). HOW CAN STUDENTS GAIN INTEREST IN LEARNING ENGLISH?. *MODELS AND METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH*, 2(19), 16-21.

14. Mirza o'g'li, A. I. (2022). O'QITUVCHINING TANBEHIGA VA TANQIDIY BAHOSIGA ANIQ JAVOB SIFATIDA TALABAGA TANBEH BERISH. *Journal of new century innovations*, 19(1), 142-148.

15. Ataboyev, I. (2022). RESPONDING TO A SPEECH REPROACH. *British Journal of Global Ecology and Sustainable Development*.